

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 13.12.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 30.12.2024

Yayın Tarihi/Published: 31.12.2024

Savaş Mağdurlarının Göç Etme Hakkının Engellenmesi ile Aile Kurumuna Verilen Zararlar

AYTEN EROL

Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler
Üniversitesi, İslami Araştırmalar
Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve
Finansı Bölümü

ayten.erol@asbu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-0787-4865>

**FATİMA KURNİA
AÇIKÖZ**

Ankara Sosyal Bilimler
Üniversitesi

fatimakurnia.acikoz@student.asbu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1835-6887>

ÖZ

Savaşlar, bireyleri yerinden eden ve yaşamlarını kökten değiştiren yıkıcı olaylardır. Savaş mağdurları, fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal açıdan zarar gören bireylerdir. Zorunlu göç ise savaşın en ciddi sonuçlarından biridir ve bu durum, insanların "göç etme hakkı"nı gündeme getirmektedir. İslâm dinine göre, bireylerin dinini özgürce yaşayabilme, can ve mal güvenliğini koruma gibi temel insani hakları tehdit altındaysa, göç/hicret bir yükümlülüktür. Başta aileler olmak üzere savaş mağdurlarının göç etme hakkının engellenmesi, yalnızca sivillere değil aynı zamanda insanlığa yapılan bir zulümdür. Ne yazık ki, günümüzde göç etme hakkının engellenmesi örneklerine başta Gazze olmak üzere, Suriye, Yemen, Doğu Türkistan, Çeçenistan, Afganistan, Güney Sudan ve Arakan gibi savaş bölgelerinde rastlanmaktadır. Bu hakkın engellenmesi yetersiz yaşam koşulları ve psikolojik travmalar gibi bireysel zararlar oluşturduğu gibi toplumun en temel birimi olan ailede de çok büyük zararlara neden olmaktadır. İslâm dinine göre, savaş mağdurları İslâm hukukunun sosyal koruma anlayışı kapsamında, İslâm dini, savaş mağdurlarının sosyal korumasının sağlanmasında, kişilere bireysel ve toplumsal sorumluluk yüklemiştir. Savaş mağdurlarının göç etme hakkının uygulanması birey, aile ve toplumların geleceği için hayati öneme sahiptir.

Atf/Citation

Yazar, Adı. (2024). Savaş Mağdurlarının Göç Etme Hakkının Engellenmesi ile Aile Kurumuna Verilen Zararlar. *KAİDE Dergisi*, 2(2), 142-176.

Yazar, Adı. (2024). The Damages of The Family Institution By Denying The Right to Migration Of War Victims. *Journal of KAİDE*, 2(2), 142-176.

**Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.**

Anahtar Kelimeler: Aile, Göç Hakkı, Uluslararası Politika, Savaş Mağduru, Zorunlu Göç

The Damages of The Family Institution By Denying The Right to Migration of War Victims

ABSTRACT

Wars are destructive events that displace individuals and fundamentally alter their lives. Victims suffer from physical, psychological, economic, and social harm. Forced migration, as a severe consequence of war, raises the critical issue of the "right to migrate." In Islam, when fundamental human rights—such as the freedom to practice religion and the protection of life—are threatened, the right to migrate (hijrah) becomes an obligation. Denying this right to war victims, especially families, constitutes a grave injustice against civilians and humanity. Unfortunately, instances of blocked migration rights are prevalent in contemporary war zones, including Syria, Yemen, East Turkestan, Chechnya, Afghanistan, South Sudan, Arakan, and especially Gaza. The denial of this right leads to individual consequences such as inadequate living conditions and psychological trauma, while also causing significant harm to the family, the foundational unit of society. Islam emphasizes both individual and collective responsibilities within society to ensure the social protection of war victims. Therefore, the right to migrate is vital for the survival and future of individuals, families, and communities.

Keywords:

Family, Forced Migration, International Politics, Right to Migrate, War Victims

Giriş

Savaşlar, tarihin her döneminde milyonlarca insanı yerinden eden, yaşamlarını kökten değiştiren yıkıcı olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda savaş mağduru, savaş ve çatışma ortamlarının doğrudan ya da dolaylı etkileriyle fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal açıdan zarar gören bireydir. Bu kavram, savaşın fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik etkilerine maruz kalan sivil ya da asker ayırt etmeksizin geniş bir insan grubunu kapsamaktadır (Bilgin, 2014, s. 144). Savaş mağdurları, doğrudan savaşın şiddetine maruz kalan bireyler olduğu gibi, savaşın yarattığı yıkıcı koşullardan dolayı yerinden edilen, göç etmek zorunda kalan, yaralanan, sevdiklerini kaybeden ve temel insan hakları ihlal edilen kişilerdir. Bu mağduriyetler, sadece fiziksel şiddetle sınırlı kalmayıp; yerinden edilme, yoksulluk, travma ve en temel insan haklarına erişim eksikliği gibi pek çok farklı alanda kendini göstermektedir. Özellikle bu mağduriyetlerin en ciddi sonuçlarından biri ise zorunlu göçlerdir.

Sosyolojik anlamda, insan yaşamı açısından problemlili olan yerlerden, daha iyi şartlara sahip bir yere taşınma anlamına gelen göç, ekonomik, siyasal, sosyal ve dinsel olmak üzere, daha iyi şart ve imkân bulma arayışıdır (Aydın, 2015, s. 103). Bu arayış bağlamında, İslâm tarihinde savaş, zulüm veya baskı gibi olağanüstü hallerde göç etme hareketine “hicret” denilmektedir (Önkâl, 1998, s. 458). Günümüz dünyasında savaş ve zulüm nedeniyle göç etmek isteyen milyonlarca insan, İslâm dininin hicret kavramıyla yakından ilgilidir.

İslâm hukukuna göre; canını korumak, inancını yaşamak, siyasi otoriteyi sağlayacak devleti kurmak, tebliğ görevini yerine getirmek ve geçimini sağlayacak işleri yürütebilmek hicreti zorunlu kılan şartların başında gelmektedir. Dolayısıyla, hayat şartlarının zorunlu kıldığı göç ve bütün bunların yanı sıra dinin gereklerinin zorunlu kıldığı özel bir göç tipi olarak hicret kıyamete kadar varlığını devam ettirecektir (el-Mübârekfûrî, 1963; Özel, 1998, s. 464; Ekşi, 2019, s. 234). Konumuz açısından burada asıl önemli olan husus, günümüz dünyasında göçü/hicreti zorunlu kılan durumlarda göç etme hakkının engellenmesidir. Savaşın zararlarından kaçmak isteyen bireyler ve aileler, çoğunlukla uluslararası sınırları aşarak güvenli bir sığınak aramak zorunda kalmaktadırlar. Bu noktada, “göç etme hakkı” kavramı büyük önem kazanmaktadır. Savaş mağdurlarının güvenli bir şekilde kaçma imkânı bulamadıkları, yoğun bir abluka altında bulunan söz konusu bölgelerde ne yazık ki, küresel çaplı katliamlar gerçekleşmektedir.

Göç etme hakkı, insan hakları kapsamında değerlendirilen temel bir özgürlük olup, insanların savaş, şiddet, zulüm veya yaşamı tehdit eden diğer sebeplerden dolayı güvenli bir

yere sığınabilmelerini içermektedir. Bu hak, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ve Mülteci Haklarına İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde açıkça belirtilmiştir (Kara ve Korkut, 2010, s. 154). Ancak, bu hakkın uygulanması ve savaş mağdurlarına yeterli koruma sağlanması, çeşitli siyasi, sosyal ve ekonomik zorluklarla karşı karşıyadır. Savaşlardan etkilenen insanların maruz kaldığı insan hakları ihlalleri, göç süreçlerinde de devam edebilmektedir (Bozbeyoğlu, 2015, s. 74-75).

İslâm dinine göre, bireylerin dinini özgürce yaşayabilme, can ve mal güvenliğini koruma gibi temel insani hakları tehdit altındaysa, göç etme hakkı farzdır. Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette (8/72, 74-75; 16/110; 4/97-100; 9/40) ve Hz. Peygamber'in hadislerinde (Buhârî, 1981, "Cihad", 45; Ebû Dâvûd, 1982, "Cihad", 2; Nesâî, 1991, "Cihâd", 19), zulüm ve baskı altında yaşayan Müslümanların, bu durumlardan kaçınmak için daha güvenli ve barışçıl bir yere göç/hicret etmeleri emredilmektedir (İbn Hişâm, 1411). Dolayısıyla İslâm dinine göre hicret, sadece bireysel bir hak değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk olarak kabul edilmektedir. Bu gibi durumlarda Müslümanların sorumluluğu, yeryüzünde barış ve güven ortamı bulabilecekleri yerlere hicret/göç etmelerinin gerekliliğidir (Kur'ân-ı Kerim, 8/72-75).

Dinî hayatın gerekli kıldığı hicret/göç bir zorunluluk olmakla birlikte günümüzde yaşanan hayat ve devletlerarası ilişkiler özellikle bir ülkeden başka bir ülkeye geçmek isteyen kişi için hem ayrılacağı ülkenin hem de gideceği ülkenin giriş çıkışlarında engellemeler düşünüldüğünde, göç/hicret hakkının uygulanması her zaman mümkün olmadığı bilinen bir gerçektir. Böylece iradî bir davranış olan göç/hicret, şartların ve kanunların etkisiyle insan iradesini aşan bir duruma dönüşmektedir (Ekşi, 2019, s. 235; Onur, 2020, s. 169).

Savaş mağduru ailelerin göç/hicret etme haklarının engellenmesi, geçmişten günümüze büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş bölgelerinde kalan aileler, sadece fiziksel olarak değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik açıdan da ciddi zararlar görmektedir. Bu nedenle, geçmişte olduğu gibi günümüzde de savaş ve zulüm altında olan insanların, güvenli bir yaşam alanına kavuşmaları için göç etme hakkı çok büyük önem arz etmektedir. Savaş mağduru ailelerin korunması ve onlara yeni bir yaşam fırsatı sunulması, tarih boyunca Müslüman toplumlarda uygulamaya konulduğu gibi (Demircan, 2017, s.1), günümüz dünyasında da uygulamaya konulması çok büyük önem arz etmektedir.

Ne yazık ki günümüzde başta Filistin-Gazze'de yaşananlar olmak üzere, Suriye, Yemen, Doğu Türkistan, Çeçenistan ve Afganistan, Güney Sudan ve Arakan gibi savaş bölgelerinde, savaş mağdurlarının göç etme hakkının engellenmesi ciddi insani kriz ve katliamlara yol

açmakta ve savaş mağdurları; yetersiz yaşam koşulları, psikolojik travmalar, ekonomik çözümsüzlükler ve uluslararası hukukun ihlali gibi çok boyutlu sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, savaş mağdurlarına uluslararası hukuk çerçevesinde tanınan göç etme ve sığınma hakkının ne denli hayati olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Savaşın öznesi insan olduğundan, savaştan ötürü oluşan mağduriyetlerin yalnızca bireyin kendisine değil, aynı zamanda bireyin inşa olduğu aile kurumuna da zarar verdiği aşıkardır. Savaşın aile kurumunda oluşturacağı her türlü zarar ailenin temel işlevleri olan neslin devamının sağlanması, ahlâklı ve erdemli bir neslin yetiştirilmesi, nesilden nesile kültürel değerlerin aktarılması gibi toplumu ayakta tutan değer sistemlerinin de zarar görmesine yol açmaktadır. Bu sebeple, savaş mağduriyeti kişi özelinde değil, toplumun yapıtaşı olan aile kurumu nazarında da değerlendirilmelidir. Toplumların başlangıcından bugüne her türlü özelliklerini içlerinde barındıran ve bu sebeple bir nevi toplumun direği niteliği taşıyan ailelerin savaştan gördüğü zararları incelemek; toplumsal bağları yeniden inşa etmeye yönelik adımlar atılmasını bakımından önem arz etmektedir.

Bu çalışma ile gelecekte benzer insani trajedilerin önlenmesi adına, savaş sonrasında aile ve toplumların barış sürecine geçişi, toplumsal uzlaşmanın sağlanması ve yaşanan travmaların nasıl aşılabileceğini hususunda farkındalık oluşturmak hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra aile ve toplumların daha barışçıl bir geleceği için önemli stratejiler geliştirilmesine mütevazı bir katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Çalışmamızda öncelikle göç etme hakkının tanımı, mahiyeti, önemi ve kapsamından oluşan kavramsal çerçevesinin yanı sıra savaş mağdurlarının göç etme hakkının hukukî dayanaklarına yer verilecektir. Devamında savaşın aile kurumuna verdiği zararlar; sosyal ve psikolojik, toplumsal çözüm ve entegrasyon, nesiller arası travma aktarımı, aile birliği, zorunlu yer değiştirme ile toplumdan izolasyon gibi konular ele alınmaya çalışılacak ve bu çerçevede çocuk, kadın ve dezavantajlı gruplarda oluşan zararlara da değinilecektir. Akabinde; savaş koşullarında göç etme hakkının engellenmesinin meydana getirdiği insani yardım krizi ve yetersiz yaşam koşulları, ekonomik çöküş, uluslararası hukukun ihlali ve sağlık sistemine erişim sorunlarına yer verilecektir. Ayrıca, uluslararası yardım ve mülteci politikalarının savaş mağdurlarına etkilerine değinilerek, alternatif çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

1. Savaş Durumunda Göç Etme Hakkının Kavramsal Çerçevesi

1.1. Savaş Durumunda Göç Etme Hakkının Tanımı ve Mahiyeti

Uluslararası hukukta göç etme hakkı, bireylerin veya grupların savaş, zulüm, doğal afetler gibi sebeplerle yaşadıkları yerden ayrılarak başka bir ülkeye sığınma veya yeniden yerleşme hakkını ifade etmektedir. Bu hak, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi ve 1967 Protokolü gibi uluslararası anlaşmalarla korunmaktadır (Erdil, 2020, s. 72). Bu sözleşmelere göre, zulme uğrayan bireylerin göç etme hakkı temel bir insan hakkı olarak tanınmaktadır. Göç etme hakkı, sadece savaş mağdurları için değil, tüm zulüm ve tehdit altında olan insanlar için geçerlidir. Bu bağlamda, uluslararası hukuk savaş mağdurlarına ve mültecilere geniş kapsamlı bir koruma sağlamaktadır. Göç, günümüz hukuk sisteminde coğrafi, siyasi ve ekonomik faktörlerle de yakından ilişkilidir. Göçmenler, ekonomik fırsatlar, daha iyi yaşam koşulları veya güvenli bir çevre arayışı ile ülkelerini terk etmektedirler. Ancak savaş mağdurları açısından bu durum daha çok hayatta kalma ve fiziksel güvenlik arayışıdır.

Günümüzde göç etme hakkı, insan hakları çerçevesinde ve uluslararası hukuktaki yerine göre tanımlanmaktadır. İnsan hakları hukuku çerçevesinde göç etme hakkı 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Madde 13 (1)'inde "*Herkes, herhangi bir devletin sınırları içinde özgürce dolaşma ve oturma hakkına sahiptir.*" ifadesine atıf ile, kişinin herhangi bir koşul olmaksızın kendi iradesi ile bir yerden başka bir yere seyahati ve yerleşmesi olarak tanımlanmaktadır (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948). Bahsi geçen ifadede kişilerin din, ırk, inanç ve siyasi görüş gibi ayrıma sebebiyet verebilecek ölçütlere gönderme yapılmamış olması, göç etme hakkının hukuki çerçevede evrensel bir hak olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Uluslararası haklar çerçevesinde göç etme hakkı, kişinin ülkelerin sınırları arasında herhangi bir engelle maruz kalmadan geçiş yapması olarak nitelendirilir (Aksoy, 2012, s. 293). Savaş gibi can güvenliğinin tehlikeye girmesi sonucu gerçekleşen göç etme hakkı ise 23 Mart 1976 tarihli Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 12 (2)'de belirtilen "*Herkes kendi ülkesi de dahil, bir ülkeden ayrılmakta serbesttir*" (Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 1976) ifadesinden anlaşılacağı üzere uluslararası hukukta herhangi bir koşul olmaksızın tüm insanlar için geçerli olan bir hak olarak tanımlanmaktadır.

Öte yandan, İslâm dinine göre insanlık tarihinin vazgeçilmez olgularından biri olan göç/hicret kelimesi sözlükte, kişinin başkasını el, dil veya kalben terk etmesi anlamlarına

gelmektedir (el-İsfehânî, 1997, s. 853). Hicret kelimesi Kur'an-ı Kerim'de; "bir kişiden veya bir gruptan ayrılmak" (Kur'an-ı Kerim, 4/34; 19/46)) anlamına geldiği gibi, kötülükleri terk etmek (Kur'an-ı Kerim, 74/5), "Allah için başka bir yere göç etmek" (Kur'an-ı Kerim, 3/195; 4/89, 97) gibi anlamlarına geldiği gibi, gerçek anlamıyla bir yerden bir yere göç etmek anlamında da kullanılmaktadır. Ancak hicret, zamanla özel bir anlam kazanarak 622 yılında Hz. Peygamber ile Müslümanların Medine'ye gerçekleştirdikleri kutsal göç için kullanılan bir isim olmuştur (Ekşi, 2019, s. 238; Önkal, 1998, s. 458; Sarıçam, 2003, s. 117).

Burada özellikle belirtecek olursak, göç etme hakkı ve hicret etme hakkı arasındaki en temel farklardan biri, hicretin dini bir yönünün bulunmasıdır. İslâm dinine göre hicret, sadece güvenli bir bölgeye gitmek anlamında kullanılmaz, aynı zamanda bir inanç ve ibadet olarak değerlendirilir (Kur'an-ı Kerim, 9/20). Günümüz hukukunda ise göç etme hakkı, daha çok temel insan hakları çerçevesinde ele alınır ve dinsel bir temeli yoktur. İkinci fark, hicretin ümmet bilinci ile olan ilişkisidir. Hicret, İslâm toplumunun birliği ve dayanışması için önemli bir mekanizma olarak değerlendirilirken göç ise bireysel veya ailesel düzeyde bir yer değiştirme eylemi olarak değerlendirilmektedir (İbn Haldun, 2020).

Sonuç olarak, savaş mağdurlarının göç etme hakkı ile hicret etme hakkı hem günümüz uluslararası hukukta hem de İslâm hukukunda zulümden korunma amacı güden iki temel hakktır. Ancak göç, daha geniş bir çerçevede insan hakları kavramı altında değerlendirilirken, hicret dini ve toplumsal bir zorunluluk olarak daha güçlü bir anlam taşımaktadır. Hicretin engellenmesi, İslâm toplumunda insan haklarının yanı sıra aile yapısının ve ümmet bilincinin zayıflamasına neden olabilirken, göç etme hakkının engellenmesi ise günümüz uluslararası hukuka göre temel insan haklarının ihlali olarak kabul edilmektedir.

1.2. Savaş Durumunda Göç Etme Hakkının Önemi

Göç etme hakkının savaş durumunda kullanılması hem savaş mağdurlarının yaşamlarını insani çerçevede sürdürebilmeleri için son çareleri hem de mağdurlara ev sahipliği yapan ülkeler için insanlık borcudur. Savaş mağdurlarının doğuştan sahip olduğu, manevi varlık kapsamında yer alan, şeref ve itibarlarını koruyabilecekleri bir yaşam sürme haklarına ilişkin olarak göç etme hakkını kullanmaları, toplumlar arası adalet ve eşitlik olgularının toplumda gözetilmesini sağlamaktadır (Selvi, 2018, s. 294-296). Bununla birlikte;-savaş durumunda göç eden bireylerin topluma uyum sağlaması sonucunda toplumsal empati meydana gelmektedir. Toplumsal empati özetle, menşee ülke toplumu ile ev sahibi ülke toplumunun savaş durumunda karşılıklı oluşturdukları anlayış ve farkındalıktır. Bu toplumsal empati, toplum içerisindeki

sosyal bağların gelişmesine ve küresel güven ortamının oluşmasına katkı sağlamaktadır (Öztürk, 2023, s. 240-241). Nitekim İslâm tarihinde Mekke'den Habeşistan'a yapılan ilk hicret, özellikle ailelerin korunmasına yönelik bir örnek olarak dikkat çekmektedir (Belâzürî, 1963; İbn İshâk, 1981; Hamidullah, 1991). Müslümanların Habeşistan'a hicret etmeleri, zulümden kaçan ailelerin güvenli bir şekilde yaşamalarına imkân tanımıştır. Bu durum, İslâm dininin hicreti aileyi koruma amaçlı bir araç olarak kabul ettiğini göstermektedir. Özellikle, Hz. Peygamber'in ve sahabelerinin Mekke'den Medine'ye hicreti (İbn Hişâm, 1411), İslâm tarihinde en önemli göç olayıdır (Sarıçam, 2003, s. 117). Bu olay, Müslümanlar için bir model teşkil etmiş, gerektiğinde güvenli bir yere göç etmenin meşru ve hatta zorunlu bir adım olduğunu göstermiştir. Hicretin ardından Medine'de kurulan İslâm Devleti, Müslümanların huzur ve güven içinde yaşamalarını sağlamış, dinin yayılmasına katkı sunmuştur.

İslâm tarihinde hicret/göç sadece bireylerin değil, ailelerin korunması amacıyla da kullanılan bir uygulama olmuştur. Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti, İslâm toplumunda zulüm altında yaşayan bireyler ve aileler için bir kurtuluş yolu olarak kabul edilmiştir. Bu tarihi olay, hicretin bireysel ve toplumsal düzeyde ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Medine'ye hicret eden Müslümanlar, burada ailelerini yeniden inşa etmiş ve İslâm toplumu için kardeşlik süreci için bir başlangıç yapmışlardır (Açık, 2015, s. 686).

Hicret etme hakkı, İslâm hukuku bağlamında dinî, sosyal ve ahlâkî bir boyut taşır. Hicret, sadece fiziki bir yer değişikliği değil, aynı zamanda zulümden kaçma ve İslâm toplumu ile dayanışma içinde olma amacı güder. Kur'ân-ı Kerim'de hicret, zulüm altındaki Müslümanların Allah'a yönelerek, adaletin ve güvenliğin olduğu bir ortama geçme aracı olarak ifade edilmektedir. Özellikle en-Nahl Suresi'nde yer alan, "*Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, elbette onları dünyada güzel bir yere yerleştiririz. Ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi...*" (16/41) ayeti, hicretin zulümden kurtuluş yolu olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

İslâm'da göç etmenin amacı sadece zulümden kaçmak değil, aynı zamanda dinin, ahlâkın ve insan haklarının korunmasıdır. Savaş veya zulüm ortamından göç etmek, sadece can güvenliği için değil, aynı zamanda İslâm'ın emirlerini özgürce yerine getirebilecek bir ortam arayışıdır. Bu hem bireysel hem de toplumsal bir sorumluluk olarak değerlendirilmektedir.

Günümüzde temel insani haklar arasında olan göç etme hakkı, bireyin seyahat etme, ikamet etme ve ülkeler arası göç etme hakkını savunmaktadır. Bu hak, 1951 Cenevre Sözleşmesi gibi sözleşmeler ve protokollerce evrensel olarak güvence altına alınmıştır. Can güvenliği riskte

olan toplumların devamlılığı için yüksek önem taşıyan göç etme hakkı, göçmen alan toplumların temel insan haklarını uygulamalarında bir bakıma denetleyici mekanizma görevi üstlenmektedir (Kirişçi, 2003, s. 79). Bir diğer deyiş ile; göç etme hakkının istemsiz olarak kullanıldığı savaş, doğal veya beşeri afetler gibi zorunlu göç durumlarında göç alan ev sahibi ülkelerin göçmenlere karşı tutum ve politikaları, insan haklarına dünyada ne kadar değer verildiğine dair deliller sunmaktadır (Gök, 2016, s. 69).

1.3. Savaş Durumunda Göç Etme Hakkının Kapsamı

Bütün insanların farklı din, ırk ve kültür mensubiyetine veya farklı sosyo-ekonomik statüye sahip olmasına bakılmaksızın temel insan haklarından faydalanması esastır (Karaman 2006, 1: 97-99). Bu esas bağlamında, savaş mağdurlarının göç etme hakkı, günümüz hukuk sistemlerinin kabul ettiği temel insan hak ve özgürlükleri kapsamındadır. İslâm hukukuna göre savaş durumunda göç/hicret etme hakkı, dinin gayesi (makâsıdü'l-amme)nin zarûriyyât diye ifade edilen kısmını oluşturan canın, malın, aklın, neslin ve dinin korunması kapsamında değerlendirilir (Gazâlî, 1993 Hallâf, 1968; İbn Âşûr, 2006; Zeydân, 2009, s. 299-304).

Günümüzde göç etme hakkı, uluslararası sözleşme, kanun ve protokollerce korunma altına alınmıştır. Göç etme hakkının kapsamı ise hukuki olarak sosyal bağlamlar çerçevesinde belirlenmektedir. Göç etme hakkı doğuştan elde edilmiş, evrensel bir haktır. Ancak her hakta olduğu gibi sınırlara tabidir. Bu hakkın sınırlarını uluslararası hakların uygulanabilirliği, göçmenin durumu ve iltica ülkesinin verebileceği imkanlar çizmektedir.

Zorunlu göç, yaşamın devamı için savaş gibi can güvenliğini tehdit eden durumlarda önemlidir (Ertan & Ertan, 2017, s. 7). Savaş ortamında temel insan haklarının uygulanabilirliği suistimale açık hale gelmektedir. Zorunlu göçün etik kapsamını, temel ihtiyaçların karşılanması ve insan haklarına yeniden erişim sağlanabilmesi gibi sebepler oluşturmaktadır (Yavuz, 2015, s. 270). Göç etme hakkının uygulanması, uluslararası hukuk çerçevesinde korunma altına alınmıştır. Göç etme hakkı, hür yaşam hakkı ihlale uğramış her insanı kapsamaktadır. Mültecilerin yaşam güvenceleri, 1951 Cenevre Sözleşmesi Madde 33 kapsamında güven altına alınmıştır. Bu madde, geri gönderilmeme, iade edilmeme ve sığınma talebinde bulunabilme ilkelerini temellendirmektedir (Çakmak, 2023, s. 89). Göç etme hakkı, belge eksikliği, iltica ülkesinin güvenliğinin riske girmesi ve kaçak göçmenlik durumlarında kısıtlanmaktadır (Aydın, 2016, s. 138-139). Sonuç olarak, dini, milliyeti, cinsiyeti ne olursa olsun göç etme hakkı, savaş mağduru olan bütün insanları kapsamaktadır.

2. Savaş Mağdurlarının Göç Etme Hakkının Hukukî Dayanakları

Göçü gerçekleştiren öznenin insan olması, göç ile toplum bireyleri arasındaki barışı sağlamak amacı ile düzen getirmeyi amaçlayan hukuk arasındaki ilişkiyi gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, yaşama hakkı bütün hukuk sistemlerinde ve dinlerde korunması gereken en temel insan hakkıdır.

İslâm hukukuna göre, savaş gibi zorlayıcı koşullarda göç/hicret etme hakkı ve gerekliliğinin hukukî dayanaklarını hem Kur'ân-ı Kerim hem de Hz. Peygamber'in hadislerinde görmek mümkündür. Kur'ân-ı Kerim, savaş ya da zulüm altında ezilen Müslümanların, dinlerini ve canlarını korumak amacıyla göç/hicret etmelerini teşvik etmektedir. Bu hususla ilgili bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: “*Kendilerine yazık eden kimselere melekler, canlarını alırken: «Ne işde idiniz!» dediler. Bunlar: «Biz yeryüzünde çaresizdik» diye cevap verdiler. Melekler de: «Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!» dediler...*” (Kur'ân-ı Kerim, 4/97). Bu ayet, zulüm ve baskı altında olan kimselere Allah'ın yeryüzünün geniş olduğunu ve güvenli bir yere göç/hicret etmeleri gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu da İslâm'a göre göç etmenin sadece bir hak değil, aynı zamanda zulüm altındaki durumlarda bir yükümlülük olduğunu ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber'in hayatında hicret kavramı önemli bir yer tutmuştur. Özellikle Mekke'den Medine'ye yapılan hicret İslâm'ın yayılması ve Müslüman toplumunun güvenliği açısından bir dönüm noktası olmuştur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Zulüm ve haksızlık karşısında Allah'a hicret eden kimse, Allah'ın rızasına uygun bir davranış içindedir ve Allah ona en güzel mükafatı verecektir*” (Buhârî, 1981, “Cihad”, 45). Bu hadis, savaş ya da zulümle karşı karşıya kalan Müslümanların, güvenli bir yere göç etmeleri gerektiğini ve bu göçün büyük bir ibadet olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

İslâm hukukuna göre bu hak, bütün insanlığın korunması gereken ortak değerlerinin; dinin, canın, aklın, malın, neslin (zarûriyyât-ı hamse'nin) korunmasından ibaret olan, dinin koruma ve sürdürmeyi amaçladığı makâsîdü's-şerîa'(Gazâlî, 1993, 179) kapsamında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'de, bir kişinin hayatını kurtarmanın tüm insanlığı kurtarmak kadar kıymetli olduğu ifade edilmektedir (5/32).

Savaş gibi can güvenliği riskinin bulunduğu ve zulüm halinin olduğu durumlarda, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Madde 14 (1) “*Herkesin, sürekli baskı altında tutulduğunda, başka ülkelere sığınma ve kabul edilme hakkı vardır*” (İnsan Hakları Evrensel

Beyannamesi, 1948) ifadesinde belirtildiği gibi göç hakkının hayati varlığın devam ettirilmesi amacıyla ayırım yapılmaksızın kapsayıcılığının bütün insanlar için olduğu belirtilmiştir. Zorunlu göç şartlarında göçmenlerin; göç etme amacı ile yer değiştirme hakkı uluslararası hukukça korunmaya alındığı gibi, ev sahibi ülkelerin de bahsi geçen göçmenlere koruma hakkı sağlamak ile yükümlü olduğu 1951 Cenevre Sözleşmesi Madde 33 (1)' de şu şekilde ifade edilmektedir: “*Hiçbir Taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tâbiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir*” (Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi, 1951).

Savaşların inanışlar, etnik köken, kültürel farklılık ve görüş ayrılıkları gibi sebeplerden ötürü gerçekleşmesi durumunda, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Madde 2 (1)'de “*Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir*” (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi,1948) denilmektedir. Buna ithafen kişilerin kendi hak ve özgürlüklerinin gasp edildiği durumlarda göç hakkına meşruiyet doğduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer deyiş ile göç etme hakkı, kişinin sahip olduğu insan haklarını kısıtlayan durumlardan uzaklaşması ve insani çerçevede bir hayat yaşayabilmesi için önemlidir. Göç etme hakkının bir diğer tamamlayıcı hakkı ise neslin devamı ile ilgili olan aile birliği hakkıdır. 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Madde 16 (3)'teki “*Aile, toplumun doğal ve temel birimidir; toplum ve Devlet tarafından korunur*” (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948) şeklindeki cümlesinden anlaşılacağı üzere göç sebebiyle ailesinden uzak düşmüş bir bireyin ailesi ile tekrar bir araya gelerek aile birliğinin sağlanması, toplumun ve devletin sorumluluğunda olan görevlerdir.

İslâm hukukunun karakteristik özelliklerinden biri olan, din, ahlâk ve hukuk bütünlüğü, insan haklarının gaspına ortam hazırlayan savaş hallerinin oluşmasında önleyici ve caydırıcı bir özellik olduğu bir gerçektir. Bu sebeple, insanın iç dünyasındaki hukuki sistem olan vicdanın; doğru-yanlış algısının beslendiği kaynak olarak Kur'an-ı Kerim'de insani bir hak olan göçle ilgili şöyle buyurulmaktadır: “*Zulme maruz kaldıktan sonra Allah yolunda hicret edenleri dünyada mutlaka en güzel bir yere yerleştiririz. Ahirette verilecek mükâfat elbette çok daha büyüktür. Keşke bunu bilselerdi.*” (16/41) Dolayısıyla, bu âyetten anlaşılacağı üzere zulmün işlendiği bir ortamdan uzaklaşmak teşvik edilen bir davranıştır. Bu davranışın teşvikinin temelinde, İslâm hukukuna göre, insanın korunması gereken beş değerinin canın, malın, dinin,

aklın, neslin (zarûriyyât-ı hamsenin) ihlal edildiği bir ortamda mutlu olmasının mümkün olmayacağı gerçeği bulunmaktadır. Bir başka âyet-i kerime’de ise: “*Bunun üzerine Lût, İbrâhim’e iman etti. İbrâhim: “Ben, dinimi yaşayabilmem için Rabbimin emrettiği yere hicret ediyorum. Şüphesiz O, kudreti dâimâ üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır” dedi*” (Kur’ân-ı Kerim, 29/26) ifadesinin bildirilmesi, insanın inanç ve düşünce şekliinden ötürü herhangi bir baskı ile karşılaşması durumunda, baskıdan kurtulmak amacı ile göç etme hakkına sahip olduğunu bildirmektedir. Ayrıca, göç etme hakkının uygulanması durumunda kişinin sadece maruz kaldığı zulümden uzaklaşmış olmak ile kalmayacağına, aynı zamanda sığınma ve korunma kapsamında refah seviyesinin ev sahibi ülkede artacağına dâir Kur’an-ı Kerim’de; “*Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde barınacak pek çok güzel yer ve maddî-manevî genişlik ve bolluk bulur. Kim de evinden Allah ve Rasûlü’ne hicret etmek niyetiyle çıkar, sonra da hedefine varmadan kendisine ölüm yetişirse, artık onun mükâfatı şüphesiz Allah’a aittir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir*” (4/100) buyurulmaktadır. Hem İslâm hukukuna hem de günümüz hukukuna göre savaş mağdurlarının göç etme hakkı en temel insan hakkıdır. Göç etmek isteyen savaş mağdurlarına güvenli bir ortam sağlamak ev sahibi ülkelerin insani, vicdani ve hukuki görevidir.

3. Savaş Mağdurlarının Göç Etme Hakkının Engellenmesi Sonucunda Oluşan Zararlar

Savaş mağduriyetinin kapsamı bireysel, aile kurumunda ve toplumsal boyutlarda ele alınmaktadır. Bu bağlamda savaş mağdurlarının göç hakkının engellenmesi ile; sosyal ve psikolojik zararlar, toplumsal çözüm ve entegrasyona verilen zararlar, nesiller arası travma aktarımı, aile birliğine verilen zararlar, toplumsal izolasyonun getirdiği zararların yanı sıra çocuk, kadın ve yaşlı gibi dezavantajlı gruplar özelinde oluşan mağduriyetlerle, toplumsal çatışma fitne tehlikesi gibi birey ve aileleri olumsuz etkileyen pek çok zarar gündeme gelmektedir.

3.1. Savaş Mağdurlarının Göç Etme Hakkının Engellenmesi Sonucunda Ailelerde Oluşan Sosyal, Psikolojik ve Fiziksel Sağlığa Yönelik Bazı Zararlar

Savaş mağdurları ailelerinden ayrılmanın psikolojik travmasını yaşamaktadır. Bu durum, yalnız ve çaresiz hissetmelerine sebep olmaktadır. Ailelerin beraber göç edebildiği durumlarda ise yalnızlık hissini azaltmaktadır. Bunun yanı sıra, sevdiklerin kaybı travmayı oluşturan bir diğer durumdur. Göç edemeyen savaş mağdurları yalnızca ailelerindeki değil sosyal çevrelerindeki kayıplar ile de psikolojik olarak başa çıkmak zorunda kalmaktadır (Ünsal,

2022, s. 87-90). Savaşın oluşturduğu psikolojik kayıp bireyi, bireylerin oluşturduğu aileyi ve ailelerin oluşturduğu toplumu bir silsile şeklinde etkilemektedir. Göç etme hakkının engellenmesi kişide aidiyet besleyememe ve umutsuzluk duygularına yol açmaktadır. Toplumsal dayanışma da bireydeki aidiyetsizlik duygusu sonucu zarara uğramaktadır. Stres ve anksiyete durumu, dayanışmanın bulunmadığı savaş ortamında artmakta ve bununla birlikte, korku ile güvensizlik hissiyatı şiddetlenmektedir (Ekici & Tuncel, 2015, s. 12). Zulüm altında yaşayan bireyler ve aileler arasında gerçekleşen toplumsal çatışmaları güvensizlik hali körüklemektedir. Savaş mağdurlarının göç etme hakkı engellenerek zorla bir yerde tutulmaları, mağdur ailelerin içsel bir huzursuzluk yaşamasına ve toplumun geniş kesiminde sosyal huzursuzluğa neden olmaktadır. Bu durum, psikolojik iyi halin bozulmasına sebebiyet vermekte ve savaş mağdurları çaresizlik ve adaletsizlik duyguları hissetmektedir. Bu duyguların bulunduğu toplumda dayanışma azalmaktadır (Karamızrak & Karaca, 2018, s. 161). Ayrıca, savaş mağdurları çaresizlik durumunda şiddete eğilimli hale gelmektedir. Aile içi şiddet durumlarının görünürlüğü artmaktadır. Dolayısıyla göç/hicret etme hakkının engellenmesi durumunda, savaş mağdurları toplum içerisinde adaletsizliklere karşı isyan etmektedir. Bu durum genel olarak, sadece bireyleri değil, toplumun genel düzenini bozacak nitelikte olmaktadır.

Savaş ortamında sosyal becerilerin zayıflaması ve topluma uyum problemlerinin oluşması psikolojik iyi halin bozulmasından kaynaklanmaktadır. Savaş durumunda topluma uyum güçleşmekte ve kişi kendini dışlanmış hissetmektedir. Bunun yanı sıra, mevcut akıl ve ruh sağlığındaki problemler daha da şiddetlenmektedir (Arslan vd., 2023, s. 165). Ayrıca göç edebilen savaş mağdurlarında da toplumsal uyum problemleri gözlemlenmektedir. Dil, kültür, görgü ve yaşam tarzındaki farklılıklar kişide yabancılaşma hissine neden olmaktadır. Göç toplumu ile yerel halk arasındaki sosyal uyum eksikliği her iki toplumun psikolojik iyi halini olumsuz etkilemektedir.

Savaş mağdurlarının göç etme hakkının engellenmesi sonucu ortaya çıkan bir diğer sorun ise fiziksel sağlık sistemine erişim sorunudur. Savaş bölgelerinde sağlık sistemi zarara uğramaktadır. Sağlık tesisleri hasar görmekte, sağlık personeli ve tıbbi ekipman yetersizliğe ortaya çıkmaktadır. Savaş bölgesinden göç edememe durumu, kişilerin yetersiz sağlık hizmeti sağlanan ortamda yaşamlarına devam ettirmelerine sebep olmaktadır (Teyyare & Sayaner, 2017, s. 446). Sağlık sistemine erişim yaşlı, engelli, çocuk, kronik hastalardan oluşan dezavantajlı gruplar için hayati önem taşımaktadır. Göç hakkı kısıtlanan dezavantajlı gruplar,

gereken tıbbi müdahaleye erişim sağlayamamakta ve bu sebeple, dezavantajlı gruplarda can kaybı riskini arttırmaktadır.

Sağlık sistemine erişim problemi yalnızca bireylerin sağlığını değil toplumsal sağlığı da olumsuz etkilemektedir. Savaş ortamında salgın hastalıklar, hijyenik olmayan ortamda bulunma, ilaç eksikliği ve sağlık kurumlarının işlevini yerine getiremeyecek durumda olması sebepleri ile oluşmaktadır (Aydoğan & Metintaş, 2017, s. 40). Bu durum, göç edemeyen savaş mağdurları arasında can kaybının artmasına sebep olmaktadır. Sağlık hizmetinin sunulmadığı savaş ortamında yanlış müdahale ve uygunsuz tıbbi gereçlerin kullanılması durumu görülmektedir.

3.2. Savaş Mağdurlarının Göç Etme Hakkının Engellenmesi Sonucunda Karşılaşılan Ekonomik Zararlar

Toplumun yeniden inşası, savaş hali devam ettikçe mümkün değildir. Savaş durumunda yerel kaynakların tükenmesi ve insani yardımın yetersiz olması sonucunda toplumdaki ekonomik mağduriyet artmaktadır (Teyyare & Sayaner, 2017, s. 438). Savaştan ötürü, insanların temel gereksinimlerini gören konut, okul, sağlık ocağı, hastane, yaşlı bakım evi ve rehabilitasyon merkezleri gibi kurumlar zarar görmektedir. Bu bağlamda, toplumda güvensizlik ve yoksulluk oluşmaktadır.

Öte yandan gerek ulusal gerekse uluslararası savaşan ülkelerin ekonomileri olumsuz etkilenmektedir. Savaş ülkelerinde işsizlik artmakta ve ticaret, bankacılık, tarım sektörleri durmaktadır. Emek piyasasında işçi ve iş imkânları azalmaktadır. Bu durumda, üretim ve tüketim ekonomisi zarar görmektedir. Bu ülkelerde ekonomik çöküş, üretimin olmaması ve yerel kaynakların tükenmesi sonucunda meydana gelmektedir. Dolayısıyla, savaş bölgesinde kalan ve göç etme hakkını kullanamayan mağdurların ekonomik çöküşten etkilenmemeleri kaçınılma hale gelmektedir (İnce, 2019, s. 2589). Savaş ortamında ekonomi denetlenemez. Bu sebeple, fahiş fiyat artışı ile karaborsada satış ekonomisi oluşmaktadır (Tekir, 2016, s. 56). Ayrıca, savaş ülkelerinde ekonomik istikrar bulunmamakta ve ülkenin ekonomik devamlılığı dış ekonomilere bağımlı hale gelmektedir. Bu ekonomik çöküş, savaş bölgesinde kalan mağdurları açlık durumu ile yüz yüze bıraktığı gibi ülkeyi de insani yardımlara muhtaç hale getirmektedir. Savaş sonrasında da ülke, kendini kalkındırana kadar dış yardımlara bağımlıdır. Göç etme hakkının engellenmesi yalnızca savaş ülkelerini değil, göç alan ülkelerin de ekonomisini olumsuz etkilenmektedir. Savaş sebepli çoğu göç, sınır komşusu ülkelere doğru gerçekleşmektedir. Bu iki ülke arasındaki ticari antlaşmalar ve ithalat-ihracat durumu savaş

dolayısı ile birçok zarara uğramaktadır (Selvi, 2018, s. 118). Sonuç olarak savaş, ulusal ve uluslararası ekonomik çöküşe sebep olmaktadır. Savaş mağdurlarının göç edememeleri durumunda bu olumsuz durumlardan etkilenmemesi mümkün değildir.

3.3. Savaş Mağdurlarının Göç Etme Hakkının Engellenmesi Sonucunda Toplumsal Çözüm ve Entegrasyona Verilen Zararlar

1951 Cenevre Sözleşmesi'nde "*ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korunmasından yararlanmak istemeyen kişi*" mülteci olarak tanımlanmaktadır (IOM, 2009, s. 43). Mülteciler savaştan kaçmak için çoğunlukla sınır ülkelere göç etmektedir. Bu bağlamda, iltica ülkesi ile menşe ülkesindeki kültürel fark sosyal entegrasyonu zorlaştırmaktadır (Cebeci, 2015, s. 135). Öte yandan savaş mağdurlarının göç etme hakkının engellendiği durumlarda ise, kişi toplumsal dayanışmadan uzak bir ortamda hayatını devam ettirdiği için savaş ülkesindeki toplum ile de sorunlar yaşamaktadır. Savaş mağdurlarının deneyimlediği kişilik karmaşası aynı şekilde göç etme hakkının kullanamayan savaş mağdurlarını da etkilemekte olup, bahsi geçen mültecilerin sosyal uyum sağlayamaması ve ailelerinden ayrı kalması sebebi ile oluşan sosyal destek eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, mülteciler kimliklerini ve değerlerini sorgulamaya başlamaktadır. İkamet ülkesi fark etmeksizin savaş mağdurları ailede öğrenilen kültürel değerlere karşı yabancılaşma yaşamaktadırlar.

Sığınmacılar ise, bir ülkeye ulusal ve uluslararası hukuk çerçevesinde mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve gerekli sığınma talebi başvurusunun yanıtlanmasını bekleyen kişiler olarak nitelendirilmektedir (IOM, 2009, s. 49). Sığınmacının aile bireyleri ile kurmuş olduğu bağ ve ailenin işlevini belirleyen gelenek ve göreneklere dair tutumu göç sebebi ile değişime uğramaktadır. Söz konusu kültürel değişim, göç etme hakkından mahrum kalan aile bireyleri ile olan ilişki çerçevesinde, bireyin aile ile, ailenin de menşe ülkedeki ve ev sahibi ülkedeki toplum ile olan sosyal ilişkilerinin zedelenmesine sebep olmaktadır (Güloğlu & Yaşar, 2023, s. 575-578).

Ülkelerde mültecilere dair ön yargı olması, mültecilerin hayatlarını zorlaştırmaktadır. Bahsi geçen ülkeler, göç politikalarında değişiklik yaparak, ülkedeki mülteci karışıklığına temel hazırlamaktadır. Bu çerçevede, göç edemeyen savaş mağdurları ile göç edebilen aile üyeleri arasındaki sosyal dayanışma zedelenmekte ve iltica ülkesine yerleşen savaş mağduru dışlanmayı daha şiddetli hisseder hale gelmektedir. İltica ülkelerindeki yerel halkın savaş

mağdurlarını dışlama eğilimi, mültecilerin ihtiyaçlarını uluslararası yardımların ulaşmasından önce iltica ülkesinin kendi kaynaklarından karşılamasından doğmaktadır. Bu yüzden, mülteciler ve yerel halk ile ortaklaşa kullanılan kaynaklar, toplumlararası ayrışmaya sebebiyet vermektedir. Ayrışma, kaynakların dağıtılmasında öncelikli hakka kimin sahip olduğu tartışmasından ötürü oluşmaktadır. Bu bağlamda, dile getirilen yerel çözüm önerileri etkinliğini kaybetmektedir. Eşitsizlik duygusunun şiddetlenmesi, mülteciler ile yerel toplum arasındaki sosyal uyumu zorlaştırmaktadır. Mülteciler dışlanma, yabancılaşma, zorbalık ve ötekileştirme gibi ayrıştırmacı davranışlara maruz kalmaktadır. Bahsi geçen ayrışmanın önlenmesi ve toplumsal entegrasyonun sağlanabilmesi için, kültürel etkileşim ve göç haline dair farkındalık artışı gerekmektedir (Cebeci, 2015, s. 135-137).

Bunun yanı sıra, bir ülkenin kabul ettiği mülteci sayısını kısıtlaması, diğer ülkelere olan göç akımını etkilemektedir. Arakan Etnik Soykırımı örneğinde; Bangladeş alabileceği en yüksek sayıda mülteci kapasitesine ulaştığını sebep göstererek göç alımını kısıtlamıştır. Bu durumda mülteciler, Malezya ve Tayland'a göç etmiştir (Nemoto, 2005, s. 6). Malezya ve Tayland gibi ülkelerin yerel kaynakları artan mülteci sayısından ötürü etkilenmiştir. Uluslararası ekonomi ve iş birliği bu bağlamda da göç etme hakkının engellenmesinden ötürü zedelenmiştir (Koçancı & Namal, 2017, s. 237).

3.4. Savaş Mağdurlarının Göç Etme Hakkının Engellenmesi Sonucunda Nesiller Arası Travma Aktarımı

Göç etme hakkının engellenmesinin sosyal ve psikolojik zararlarından biri de nesiller arası travma aktarımıdır. Nesiller arası travma mültecilerde sosyal izolasyonu tetiklemektedir. Savaş mağduru ailelerin aile birliğine uygun olarak göç etme hakkını kullanamamaları (yalnızca ailenin bazı bireylerinin göçü gerçekleştirilmesi) ailenin her bir bireyinde psikolojik travma oluşturmaktadır. Çocukların psikolojisi, bakım verenlerinin taşıdığı psikolojik travmalardan etkilenmektedir. Savaş ülkesinden ayrılamayan ailelerde, savaş süresince çatışma ortamında bulunan çocuklar gelişim sürecinde, davranışsal becerileri ailedeki stres ve anksiyeteyi gözlemlenme ve aynalama yöntemleri ile edinmektedir. Bu bağlamda, nesiller arası travmada çocuk aile bireylerinde gözlemlendiği stres, anksiyete, yalnızlık ve can güvenliği korkusunu içselleştirmektedir (Derin, 2020, s. 51). Çocuklar, savaşın sağlıklı iletişim kurmaya uygun ortamı zedelemesi sonucunda sosyal izolasyona maruz kalmaktadır. Bu bağlamda, çocukların iletişim becerilerini zayıflatmakta, çocukta kaygı ve güven eksikliği belirlemekte ve her an kendini tehdit altında hissetme durumu ortaya çıkmaktadır (Erden & Gürdil, 2009, s. 2).

Güven ortamından yoksun büyüyen çocuklarda anksiyete ve stres bozuklukları geliştirmektedir. Savaş ortamından göç etme hakkını kullanamayan çocuklar, nesiller arası travma aktarımı sonucu çocuk hem kendi travmasını hem de aile fertlerinin travmasını deneyimlemektedir. Bu durumda çocuk, stres ve anksiyete gibi duygularla başa çıkmayı öğrenememektedir (Eroğlu, 2020, s. 99). Ebeveynlerin psikolojik savaş travmaları taşıyor olmaları, çocuklarına rol model olmalarını zorlaştırmaktadır. Rol model eksikliğinde çocuk, kriz anı davranış kalıplarını sağlıklı davranış kalıpları olarak benimsemektedir. Bu şekilde, ebeveynin savaştan ötürü bozulan psikolojik iyi hali çocuğa da aktarılmaktadır. Anlaşılacağı üzere, çocuğun ve aile bireylerinin güvenlik tehlikesi barındıran savaş ortamlarında bulunmaları ve göç edememeleri çocukların anlık ve uzun soluklu olarak tutum ve davranışlarına zarar vermektedir (Altun & Arıkın, 2022, s. 81). Bütün bu zararlar özellikle İslâm hukukundaki neslin korunması ilkesini ihlâl etmekte birey, aile ve toplumların varlığı ve geleceği açısından tehlike arz etmektedir.

3.5. Savaş Mağdurlarının Göç Etme Hakkının Engellenmesi Sonucunda Aile Birliğine Verilen Zararlar

Zorunlu göç durumunda aile bireylerinin sığınma amacı ile başka ülkelere dağılması, aile birliğinin bozulmasına yol açmaktadır. Ailenin bir arada göç edememesi, göç sürecinde aile bireylerinden bazılarının canlarını kaybetmesi veya göç edemeyecek duruma gelmesi nedenleri ile zorlaştırmaktadır. Birincil bakım verenlerin vefatı durumunda geride kalan çocukların göç sürecini tamamlamaları çoğunlukla mümkün olmamaktadır. Anne-çocuk ilişkisinin savaş dolayısı ile zedelenmesi, çocukların fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamalarını engellemektedir. Göç etme hakkının engellenmesi ise çocukların aile bireylerinden ayrı kalarak çifte dezavantajlı konuma düşmelerine sebep olmaktadır. Refakatsiz çocuklar, insan kaçakçıları tarafından suistimale açık hale gelmektedir. Anne ve çocuğun beraber olup babanın bulunmadığı durumda ise, çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak anneye kalmaktadır. Bu durumda anne, cinsel istismar, taciz ve tecavüzü kabullenmek zorunda kalmakta ve aile içi şiddete hedef olabilmektedir (Hacer & Çebi, 2022, s. 802-803).

Bunun yanı sıra, aile bireylerinin göç etme hakkını kullanamaması ve çatışma bölgesi dahilinde yaşamında devamı için zorla yerinden edilmeleri aile içi iletişim eksikliğine yol açmaktadır (Türkleş vd., 2013, s. 161). Aile bireylerinin birbirlerinden haber alamaması ve ortak bir fiziki ortamda bulunamamaları aile birliğini zedelemektedir. Bu zedelenme, iletişim eksikliğinin doğurduğu ailedeki sorumluluk ve rol paylaşımındaki değişimlerden

kaynaklanmaktadır. Göç etme hakkının kullanılmadığı durumlarda savaşın olumsuz etkilerinden ötürü aile fertlerinin rollerinde değişimler olmakta ve bireylerin psikolojileri olumsuz etkilenmektedir. Savaş ortamında, baba ailesini koruyamadığını ve onların temel ihtiyaçlarını karşılayamadığını düşünmekte, anne ise çocuklarına ve eşine iyi bakamama suçluluğu geliştirmektedir. Bu durumdaki ebeveynlerde umutsuzluk hali baş göstermekte ve aile bireyleri kendilerini yetersiz gördükleri için kendilerini aileden soyutlamaktadır (Aktaş, 2016, s. 7-13).

3.6. Savaş Mağdurlarının Göç Etme Hakkının Engellenmesi Sonucunda Zorunlu Yer Değiştirme ile Toplumdan İzolasyon

Göç etme hakkının her bir aile bireyi tarafından kullanılmadığı durumlarda, aile birliği dağılmaktadır. Dağılan aile birliği sonucu göç etmeyi başarmış savaş mağdurunun iltica ülkesinde karşılaştığı kültürel farklılıklar sosyal izolasyona sebep olmaktadır. Bu izolasyon göç etme hakkı engellenen aile bireylerinin eksikliğinde sosyal dayanışmanın azalması ile şiddetlenmektedir. Aile birliğini koruyamamış mülteciler, toplumsal uyum sürecinde zorlanmaktadır. Bu durumda, sosyal dayanışma eksikliğini psikolojik travma, dil bariyeri, kültürel farklılık ve güvensizlik hissi sebepleri ile aşamamaktadırlar (Cebeci, 2015, s. 150-151). Sığınmacının toplumdan izole hissetmesinin bir diğer nedeni ise iltica ülkesinde rastladıkları karşılanma tutumudur. Sosyal izolasyon, mültecilerin toplum bireyleri tarafından istenmediklerini hissetmeleri ve toplumun mülteci karşıtı davranışlar sergilediği durumlarda şiddetlenmektedir (Türker & Tokur, 2019, s. 376).

İltica ülkelerinin sığınmacıları ülke sınırında bekletmesi veya geri çevirmesi vatansızlık durumunu oluşturmaktadır. Bu kişiler toplumun gözünde damgalanmaktadır. Mülteciler, ülkeye geç kabul edildiklerinde ise ayrımcılığa uğramış hissetmektedir. Bu bağlamda, ilerleyen süreçteki sosyo-kültürel entegrasyon süreci zedelenmektedir. Savaş mağdurlarının ayrımcılığa maruz kalmaları farkındalık artırıcı eğitimler ile önlenmektedir. Eğitimler, iki toplum arasındaki anlayışı güçlendirmekte ve toplumsal izolasyonun olumsuz etkileri azaltmaktadır (Kocadaş, 2021, s. 27-31).

Göç etme hakkının kullanılmadığı durumlarda savaş mağdurları, çatışma bölgesi içerisinde zorunlu yer değiştirme durumu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durumda, savaş mağdurlarının göç etme hakkının engellenmesi, insani yardım krizlerine ve yaşam koşullarının yetersizliğine yol açmaktadır. Temel yaşam gereksinimleri savaş ve çatışma bölgelerinde karşılanamamaktadır. Abluka durumunda, yerinden edilmiş bireyler insani yardımlara

erişememektedir. Bunun yanı sıra, gıda, temiz su, barınma ve tıbbi yardım kaynaklarının tükenmesi kıtlık halini oluşturmaktadır (Arı, 2023, s. 17). Yaşlı ve engelli gibi dezavantajlılarda can kaybı riski daha da artmaktadır.

3.7. Savaş Mağdurlarının Göç Etme Hakkının Engellenmesinin Çocuklar Üzerindeki Zararları

Savaş durumunda çocukların eğitime erişim, güvenli bir yaşam sürme ve psikolojik iyi halin sağlanması konularında tehlike oluşmaktadır. Çatışma bölgelerinde bulunan çocukların eğitimleri aksamaktadır. Okul, kreş ve ana sınıfları gibi erken çocukluk dönemi eğitimi veren kurumlar zarar görmektedir (Bilgin, 2014, s. 146). Göç etme hakkını kullanamayan çocuklar, eğitime erişim şanslarını tamamen kaybetmektedir. Savaş halinin uzun süreli olması durumunda ise, menşe ülkedeki eğitim kurumlarının sürdürülebilirliği için gereken lojistik (binalar ve eğitimde kullanılan sıra, tahta gibi fiziki materyaller) ve personel (öğretmenler) kaynaklarının yenilenebilirliği ortadan kalkmakta ve eğitimsiz nesiller yetişmektedir (Koroğlu & Dural, 2020, s. 16). Bu durum, ilerleyen süreçte eğitimsiz ebeveyn sayısının artmasına da yol açmaktadır.

Göç etme hakkının engellenmesi, çocukların can güvenliği riski taşımalarına, korku ve anksiyeteye maruz kalmalarına ve suistimale açık konuma düşmelerine sebep olmaktadır. Çocukların bombalama ve ateş altında kalması, çatışma gruplarına katılmaları için baskıya maruz bırakılmaları fiziki ve ruhsal güvenliklerini riske atmaktadır. Bununla birlikte göç edememe çaresizliği yaşayan çocuklar; insan ticareti, cinsel istismar ve fiziki suistimal niyeti taşıyan kişiler tarafından hedef alınmaya açık hale gelmektedir (Karanfiloğlu, 2019, s. 109-110).

Savaşın korkunç iç yüzüne maruz kalan çocuklar, yaşadıkları travmalar sonucu travma sonrası stres bozukluğu geliştirmeye eğilimli hale gelmektedir. Bu çocuklarda, öfke nöbetleri, kronik üzüntü ve umutsuzluk hali görülmektedir. Travmadan ötürü çocuklar herhangi bir olayda tetiklenebilmekte ve değişken duygusal durumlar geliştirmektedir. Ayrıca travma sonrası stres bozukluğu yaşayan çocuk, uykusuzluk ve kronik anksiyete özellikleri taşımaktadır. Aile ile olan iletişimi zedelenmekte ve güven problemleri geliştirmektedir. Bu bağlamda, çocuğun sağlıklı iletişim kurma yetileri de zayıflamaktadır (Erden & Gürdil, 2009, s. 2).

3.8. Göç Etme Hakkının Engellenmesinin Kadınlar Üzerindeki Zararları

Göç edemeyen savaş mağduru kadınlar, güvensizlik, yalnızlık ve şiddet görme riski ile karşılaşmaktadır. Bu bağlamda, savaş mağduru kadınların fiziksel ve psikolojik zarara uğraması kaçınılmazdır. Kadınların, güven ortamı eksikliğinde cinsel şiddet, istismar ve sömürüye maruz kalma tehlikeleri artmakta ve insan ticaretinin kurbanı olmaya açık hale gelmektedirler. Aile bireylerinden de ayrıldıkları durumlarda, hukuki korumanın ve güvenliğin varlığından söz edilemeyen savaş ortamında bulunan kadınların dezavantajlılık seviyesi artmaktadır (Cankurtaran & Albayrak, 2019, s. 14).

Göç edemeyen kadınlar yalnızlık duygusu çekmekte ve psikolojik iyi halleri olumsuz yönde etkilemektedir. Aile birliğinin bozulması, kadınlarda sosyal izolasyona sebebiyet vermektedir. Bu izolasyon yalnızca kadınların sevdiklerini kaybetmeleri ile sınırlı olmayıp, bakım veren durumunda oldukları kişiler ile tek başlarına ilgilenme sorumluluğunu üstlenmelerine nedeni ile de oluşmaktadır (Buz, 2006, s. 32).

Sosyal dayanışmanın mevcudiyetini kaybettiği savaş ortamında kadınlar duygusal ve sosyal destek alma imkanlarını yitirmektedir. Çatışma alanlarında kalan kadınlar, savaştan ötürü mağdur olmakta ve aile bireyleri tarafından aile içi şiddet ve sömürüye açık hale gelmektedir (Cankurtaran & Albayrak, 2019, s. 12). Stres ve anksiyetenin yüksek olması aile bireylerinin psikolojilerinin bozulmasına neden olmaktadır. Psikolojisi bozulan aile bireyleri, yaşadıkları gerginlikleri kadınlara yansıtarak aile içi şiddet uygulamaktadır. Bu durumda kadınlar, çifte dezavantajlı konuma düşmektedir. Korku halinin sürekli olduğu bu ortamlarda hayatlarını sürdüren savaş mağduru kadınlarda, çocuklarda görüldüğü gibi, travma sonrası stres bozukluğu riski artmaktadır (Buz, 2006, s. 33).

3.9. Savaş Mağdurlarının Göç Etme Hakkının Engellenmesinin Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Zararları

Dezavantajlı grup, mağdurlar arasında belirli özelliklerinden ötürü (cinsiyet, yaş, fiziksel, zihinsel ve psikolojik ihtiyaçlara dair hassasiyetler gibi) insani yardıma daha fazla ihtiyacı bulunan ve bu ihtiyaçlar bağlamında özel yardım politikalarının kapsamında bulunan savaş mağdurlarının oluşturduğu grup olarak nitelendirilmektedir (Kuran vd., 2020, s. 1). Yaşlıların ve engellilerin bedensel güçlerini zamanla yitirmelerinden ötürü güvenli alanlara göç etmesi zorlaşmaktadır. Bu yüzden, savaştan ötürü oluşan fiziksel zararlardan kendilerini korumaları da güçleşmektedir (Hugman vd., 2004, s. 147-148). Bir diğer ifade ile hareket kısıtı

olan, düzenli muayene ve hekim kontrolüne ihtiyaç duyan yaşlı, kronik hasta ve engelliler, savaşın getirdiği zararlarla çifte dezavantajlı konuma düşmektedir (Taşçı & Kahraman, 2021, s. 520-521).

Sağlık kurumlarına erişim, dezavantajlı gruplar için temel yaşam gereksinimi niteliği taşımaktadır. Çünkü, yaşlı ve engelli bireyler düzenli sağlık hizmetine ihtiyaç duymaktadır. Yaşlıların bu ihtiyacı, yaşamlarına belirli bir kalitede devam edebilmeleri için tıbbi yardıma olan gereksinimlerinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde, engelli bireylerin fiziki, zihinsel ve ruhsal bakımları sağlık kurumlarının kontrolü dahilinde gerçekleştirilmektedir. Savaş ortamlarında ise sağlık kurumlarına erişim güçleşmektedir. Bunun yanı sıra, sağlık olanaklarına erişmek için gerçekleştirilen göçte, dezavantajlı gruplar önceliklendirilmelidir. Bu çerçevede, savaşın sağlık kurumlarına verdiği zarar, göç etme hakkını kullanamayan dezavantajlı grupların can güvenliğini doğrudan riske atmaktadır (Çakır & Atalay, 2020, s. 173).

Aile birliği ve işleyişi, dezavantajlı grupların göç etme hakkının engellenmesinden olumsuz etkilenmektedir. Yaşlılar, ailedeki bilgi ve manevi destek kaynağı olma işlevlerini ayrı düşme ve can kaybı gibi sebepler ile yerine getirememektedir. Bu durum, aile kurumunda gerçekleşen gelenek ve kültür aktarımını aksatmaktadır. Çocuklar büyükanne ve büyükbabalarından kültürel değerlerini öğrenmeye fırsat bulamamaktadır. Bu sebeple, kendi kültüründen kopuk bireyler olarak yetişmektedirler (Demir, 2018, s. 213).

4. Savaş Koşullarında Uluslararası Yardım ve Mülteci Hakları Politikalarının Savaş Mağdurlarına Etkisi

Savaş durumunda sivillerin yaşadığı mağduriyetinin önlenmesinde uluslararası yardım ve mülteci hakları politikalarının etkileri; uluslararası koruma, uluslararası yardım, yeniden entegrasyon ve yerel çözümlerin tüketilmesi konularınca göç etme hakkı ile ilişkilendirilerek ele alınacaktır.

4.1. Savaş Koşullarında Uluslararası Korumanın Savaş Mağdurlarına Etkisi

Uluslararası koruma temelini 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilen mülteci haklarından ve bu haklara istinaden ülkelere atfedilen yükümlülüklerden almaktadır. Bu kapsamda, sığınmacı olmak için gerekli koşullar ve mültecilik ile gelen haklar uluslararası hukuk çerçevesinde koruma altına alınmıştır. Savaş mağdurlarına dair politika oluşumunda ülkelerin yükümlülükleri uluslararası mülteci hukukunda kesinleştirilmiştir. Geri göndermeme veya iade etmeme ilkeleri, ülkelerin savaş mağduru kişilere karşı hukuki yükümlülüğü

bulduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, hukuki temsil hakkı ile olumsuz sonuçlanan sığınma taleplerine temyiz hakkı, sığınma başvuru sürecinin temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Bu haklar, mültecilerin ev sahibi ülkede yaşamlarını resmi ve hukuken kayıtlı bir şekilde sürdürebilmeleri için koruyucu haklardır (Eren, 2023, s. 775).

Ülkeler arası göç protokollerinin uygulanabilirliği ancak; uluslararası örgütlerin tarafsızlık ilkesi ile yönetilmesi ve faaliyetlerini sürdürmesi ile başarılmaktadır. Tarafsız göç transit merkezlerinin kurulması, sığınmacıların göç sürecinde can güvenliği riskinin azalmasına ve insan ticareti/istismarı gibi durumlarla karşılaşmalarını önlemede etkilidir (İçduygu & Aksel, 2012, s. 17). Göç sürecinin yanı sıra göç sonrası süreçte de uluslararası korumanın etkisi devam etmektedir. Uluslararası sosyal uyum politikalarının kapsamını; sığınmacıların yerel toplum ile aynı eğitim sistemine dahil olması, sağlık hizmetlerine erişim haklarına sahip olması, istihdama katılıp ekonomide emek gücü oluşturması gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Bahsi geçen politikaların sonucunda sığınmacıların, topluma uyumlu bireyler olarak kazandırılmaları ve oluşabilecek sosyal ayrımcılığın önlenmesi amaçlanmaktadır (Özgüler, 2018, s. 4).

Savaş durumunda göç etme hakkının engellenmesi ile savaş mağdurları uluslararası korumadan faydalanamamakta bu bağlamda, uluslararası hukukun ihlali gerçekleşmektedir. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde baskı ve zulme uğrayan herkesin sığınma talebinde bulunmakta ve göç etmekte özgür olduğu açıkça belirtilmiştir (Baysa, 2016, s. 39). Dolayısıyla savaş mağdurlarının göç etme hakkının engellenmesi, sözleşmedeki yükümlülüklerin hiçe sayılması anlamına gelmektedir. Savaş mağdurlarının sığınma talebinin reddedilmesi, geri gönderilmeleri ve iade edilmeleri de 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin hukuki ihlali kapsamındadır (Güner, 2016, s. 217). Göç edemeyen savaş mağdurları insani yardımlardan yararlanamamakta, vatansızlık tehlikesi yaşamakta, şiddet, istismar ve sömürüye maruz kalmaktadır (Ciğer, 2016, s. 73). Bu bağlamda hem İslâm hukukunun hem de uluslararası hukukun tanıdığı özgürlük, güvenli bir yaşam sürme, onurlu yaşama hakları ihlal edilmiş olmaktadır.

4.2. Savaş Koşullarında Uluslararası Yardımın Savaş Mağdurlarına Etkisi

Uluslararası yardımın amacı savaş ortamında bulunan insanlara anında destek sunmaktır. Uluslararası yardım, savaş mağdurlarının hayatta kalabilmesi için çok büyük önem arz etmektedir. Uluslararası yardımın gıda, giyim, barınma, eğitim ve tıbbi malzeme yardımı gibi geniş bir kapsamı bulunmaktadır. Uluslararası insani yardımlar savaş mağdurlarının iyi halini sağlamak amacı ile hem menşe hem de iltica ülkesine sağlanmaktadır. Savaşın uzun sürmesi durumunda uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan yardımın miktarı gün geçtikçe

azalmakta ve sığınmacıların bakımı iltica ülkesinin yükümlülüğü haline gelmektedir (Selvi, 2018, s. 295).

Uluslararası yardım ev sahibi ülkelere de iletilmektedir. Buradaki amaç, ev sahibi ülkenin kendisini savaş mağdurlarına yardım konusunda hazırlamasına olanak tanımaktır. Ev sahibi ülkelerde bulunan personelin yetiştirilmesi ve fonlanması da uluslararası yardım kapsamında değerlendirilmektedir. Uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri, insani yardım personellerini şiddet ve istismarı tespit etme, kişi ve aile bazlı ihtiyaç analizleri yapma, dezavantajlı gruplara yaklaşım tarzı ve psikososyal destek sağlama gibi konularda eğitmektedir (Aydemir & Keskin, 2017, s. 1465-1466). Bahsi geçen kuruluşlar ev sahibi ülkede temsilcilikler açmakta, sığınmacıların psikolojik destek alabilmeleri için klinikler kurmakta, kadın koruma evleri gibi dezavantajlı gruplara yönelik konaklama yerlerinin tesisinde rol almaktadır (Kahraman & Tanıyıcı, 2018, s. 255). Özetle, uluslararası yardım göç öncesinde, sırasında ve sonrasında savaştan etkilenen mültecilerin iyi halinin sağlanması için elzemdir.

4.3. Savaş Koşullarında Yeniden Entegrasyonun Savaş Mağdurlarına Etkisi

Uluslararası koruma politikaları kapsamında değerlendirilen entegrasyon, sığınmacının ev sahibi ülkedeki toplum ile uyum halini sağlaması olarak tanımlanmaktadır (Al-Hamad vd., 2024, s. 6). Ev sahibi ülkeye veya transit ülkeye kalıcı olarak yerleşmeyi tercih etmeyen sığınmacıların menşe ülkelerindeki işlerine, ailelerine, çevrelerine ve kendi toplumuna güvenli bir şekilde dönmesi ve hayatının işlevsel olarak devam etmesi yeniden entegrasyondur (IOM, 2009, s. 65).

Ekonomik yeniden entegrasyon, menşe ülkesine dönen kişinin istihdam edilmesi, mesleki eğitim olanaklarına erişebilmesi, iş yeri açmak gibi girişimcilik faaliyetlerine katılabilmesi sonucunda ekonomik bağımsızlığını kazanması olarak nitelendirilmektedir. Ekonomik yeniden entegrasyondaki amaç, kişinin kendisine ve ailesine uluslararası kuruluşların insani yardımlarına muhtaç olmadan ekonomik olarak yetebilmesidir. Sosyal yeniden entegrasyon ise kişinin sosyal bağlarını menşe ülke toplumu ile tekrar kurması, toplum ile ilişkilerinin güçlenmesi ve sosyal dayanışmanın kuvvetlenmesine yönelik uyum sürecine denilmektedir (IOM, 2009, s. 66). Sosyal yeniden entegrasyondaki amaç, aynı toplumun parçası olan göç eden ve göç edemeyen bireylerin birbirleri ile olan sosyal bağlarını pekiştirerek savaş sonrası menşe ülkenin sosyal olarak kalkınmasını sağlamaktır.

Ev sahibi ülkenin kültürüne uyum sağlamış sığınmacıların menşe ülkelerine dönmeleri durumunda karşılaşılabilecekleri kültürel farklılaşma, dil bariyeri, gelenek ve göreneklerin değişmesi veya gelenek ve göreneklere yenilerinin eklenmesi gibi toplumsal farklılıkların ortadan kaldırılmasını amaçlayan uyum haline ise kültürel yeniden entegrasyon denilmektedir (IOM, 2009, s. 66). Ekonomik yeniden entegrasyonun sağlanabilmesi için öncelikle savaş mağdurlarının göç ettikleri bölgelere güvenli şekilde geri dönebilmeleri gerekmektedir. Kişilerin ekonomik hayata katılarak bireysel ve toplumsal kalkınmayı sağlayabilmeleri için savaş döneminde ülkeye getirilen abluka ve ambargoların, ithalat ve ihracat sınırlamalarının kaldırılması ve mesleki eğitim kurumlarının işlevsel durumda olmaları gerekmektedir (Lotfi & Porsuk, 2021, s. 1049). Bu bağlamda, yeniden entegrasyonun desteklenmesi, savaş mağdurlarının savaş sonrasındaki iyi ekonomik, sosyal ve kültürel iyi hallerini sağlamakta önemli bir rol oynamaktadır.

4.4. Savaş Koşullarında Yerel Çözümlerin Tüketilmesinin Savaş Mağdurlarına Etkisi

Yerel kaynaklarca ve toplum tarafından savaş ortamında meydana gelen ihtiyaçların karşılanmasına yerel çözüm üretimi denilmektedir (Hovil & Maple, 2022, s. 240). Yerel çözümler anlık ihtiyaçların karşılanmasında etkilidir. Uzun süreli gereksinimlerin giderilmesinde ise yerel kaynakların tükenmesi problemi söz konusudur. Savaş ülkeleri yerel çözümlerin tüketilmesi ve savaş sebebiyle yeni gereksinimlerin doğması durumunda insani yardımlara muhtaç hale gelmektedir. Bu bağlamda, yerel çözümlerin tükendiği noktada toplumda psikolojik, ekonomik ve sosyal gereksinimler karşılanamaz hale gelmektedir (Akman, 2016, s. 458).

Sosyal uyum, yerel çözümlerin tükenmesi ile zarar görmektedir. Bu çerçevede, toplumsal ayrışma, mağduriyet durumunda kısıtlı kaynak paylaşımından oluşmaktadır. Yerel kaynakların yetersizliği durumunda, toplumsal sürdürülebilirlikten önce bireysellik ön plana çıkmaktadır (Aykaç, 2020, s. 86). Bunun yanı sıra toplumdaki sosyal uyum, erozyona uğramaktadır. Kaynakların yetersizliğinde toplum içi güven ve dayanışma bağları artan stres, korku ve anksiyeteden ötürü yıpranmaktadır. Bu sebeple, toplumsal birliği esas alan yerel çözümlerin uygulanabilirliği de azalmaktadır (Daamen & Doomernik, 2014, s. 558).

Uluslararası kurum ve kuruluşların sağladığı insani yardım yerel kaynakların yenilenmesinde etkilidir. Ülkenin devamlılığını yerel kaynaklarını tamamen tüketilmesi ve dış yardımlara abluka ve ambargo uygulanması tehlikeye atmaktadır. Uzun süreli savaş ve yerel

kaynakların tamamen tüketilmesi ise ülkeyi dış kaynaklara bağımlı hale getirmektedir. Bu bağlamda, ekonomik bağımlılık savaş sonrası dönemi de etkilemektedir. Kaynaklarını sonuna kadar kullanan savaş ülkesi, savaş sonrasında ekonomisini yenilemeye güç bulamamaktadır (Harunoğulları, 2021, s. 57).

5. Savaş Mağduriyetini Önleyici Çözüm Önerileri

İslâm dinine göre, savaş mağdurları İslâm hukukunun sosyal koruma anlayışı kapsamında değerlendirilir. Tevhid ilkesi, ahlâkîlik ilkesi, mülkiyet ilkesi, adalet ilkesi, kardeşlik ilkesi gibi ilkeler savaş mağdurlarının sosyal korumalarının sağlanmasında temel ilkelere (Erol, 2018). İslâm dini, savaş mağdurlarının sosyal korumasının sağlanmasında, kişilere bireysel ve toplumsal sorumluluk yüklemiştir (el-Kıyame, 75/36; Ebû Dâvûd, 1982: “İmaret, 1-13). Dolayısıyla savaş mağdurlarının sosyal koruması, İslâm dininin sorumluluk hukuku ve sosyal yardımlaşma dayanışma hukuku kapsamında yerine getirilir (Kur’ân-ı Kerim, 2/267-273; 3/92; Ebû Dâvûd, 1982: “Edeb”, 38).

Bu bağlamda, sivil halkın güvenliğinin sağlanması savaş mağduriyetinin önlenmesindeki ilk adımdır. Can güvenliği tehdidi ancak göç ederek giderilmektedir. Bu durumda, göçün önündeki engellerin kaldırılması önemlidir (Sirkeci vd., 2019, s. 179). Savaş mağdurlarının göç sırasında ve göç sonrasındaki iyi hali uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde teminat altına alınmalıdır. Uluslararası göç politikaları şeffaf ve erişilebilir olmalıdır. Bu politikalar ülkelerin ortak kararı ile bir garantör denetlemesinde yürürlüğe girmelidir.

Savaşın yol açtığı zararların sadece güvenli göçle giderilemeyeceği düşünüldüğünde uluslararası korumanın hem kaynak ülkede (masum insanların çatışmalardan etkilenmemesi ve kamu binalarının zarar görmemesi gibi), hem de ev sahibi ülkede (mülteci başvurularında hukuki destek sağlanması ve sosyal entegrasyon çalışmalarının yürütülmesi gibi) sağlandığını denetleyen uluslararası mekanizmaların kurulması savaş mağduriyetini en az seviyeye indirecek şekilde katkı sağlayacaktır. (Davitti & La Chimia, 2017).

Göç esnasında savaş mağdurlarının erişebilecekleri güvenli çıkış koridorları oluşturulmalıdır. Uluslararası ortaklık çerçevesinde bu koridorlar savaştan alanlar olarak belirlenmelidir (Taşkın, 2019, s. 223). Nihai sığınma ülkeleri, ülkelerin alacağı mülteci kotası ve göç rotalarının takibinin nasıl gerçekleştirileceği uluslararası ortaklıkla kararlaştırılmalıdır. Aile birliğini korumak adına göç planlaması yapılmalıdır. Bu kapsamda, iltica talebinde

bulunan ailelere öncelik verilmelidir. Psikolojik farkındalık artırıcı çalışmalar ve psiko-sosyal destekler aile birliğini temel almalıdır. Bu bağlamda ailenin hem fiziksel hem de psikolojik iyi hali koruma altına alınmış olacaktır (Merrouni & Machak, 2019, s. 89).

Yeniden entegrasyonun başarılı olması için savaş sona ermiş olmalıdır. Menşe ülkelerine dönen mültecilerin yaşam risklerinin kalmadığına dair teminat verilebilmelidir. Bu çerçevede, uluslararası kuruluşlar ve diğer ülkeler can güvenliğini sağlamak için ortaklık kurmalıdır. Bu ortaklık, savaş sonrası ülkenin insani yardımlarla desteklenmesi, ticari önceliklendirme yapılması ve toplumsal dayanışmanın sağlanması konularını kapsamalıdır. Savaş durumunun tekrarlanmasını önlemek adına uluslararası protokol ve sözleşmeler imzalanmalıdır. Söz konusu savaşın oluşması durumunda ise sivil haklarına zarar gelmeyeceği uluslararası hukuk çerçevesinde güçlendirilmelidir (Trachtman, 2008, s. 45).

Savaş mağduriyetinin bıraktığı izleri hafifletmek adına göç etme hakkının korunması ve güvenli çıkış koridorlarının oluşturulması gereklidir. Bu kapsamda, aile bütünlüğünü destekleyen politikalar geliştirilerek göç eden ailelerin birliğinin sağlanması önemlidir. Unutulmamalıdır ki, savaş koşullarında gerçekleştirilen göç ancak; ülkelerin küresel boyutta sorumluluk alınması ile savaş mağdurları için güvenli bir yer değiştirme eylemi haline gelmektedir. Savaş mağdurlarının göç etme hakkının engellenmesi uluslararası nitelikte bir problem olduğu için uluslararası ve hükümetler arası ortaklıklar çerçevesinde çözüme kavuşturulmalıdır.

Sonuç

Savaşlar, tarih boyunca milyonlarca insanı yerinden eden yıkıcı olaylardır. Savaş mağdurları, savaş ve çatışma ortamlarının doğrudan ya da dolaylı etkileriyle fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal açıdan zarar gören bireylerdir. Sosyolojik açıdan göç, daha iyi yaşam koşullarına ulaşma arayışıdır. Savaş mağdurları söz konusu olduğunda göç etme hakkının engellenmesi (daha iyi yaşam koşullarına ulaşma arayışına müsaade edilmemesi) kişilerin mağduriyet seviyesini bireysel, aile, toplumsal ve uluslararası bazda arttırmaktadır. Öte yandan, İslam tarihinde savaş sebebiyle göç hareketlerine "hicret" denir. Günümüzde savaş ve zulüm nedeniyle göç etmek zorunda kalan milyonlarca insan, hicret kavramıyla ilişkilidir. İslam hukukuna göre, can güvenliği, inanç özgürlüğü ve geçim sağlama gibi nedenlerle hicret zorunlu hale gelmektedir. Ancak, göç etme hakkının engellenmesi, günümüzde büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş mağdurları, güvenli bir alan ararken uluslararası sınırları aşmak zorunda kalmakta ve bu süreçte pek çok zorlukla karşılaşmaktadır.

Göç etme hakkı, insan hakları kapsamında değerlendirilen temel bir özgürlüktür. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi ve 1951 Cenevre Sözleşmesi, bu hakkı güvence altına almaktadır. Ancak, savaş mağdurlarına yeterli koruma sağlamak, çeşitli siyasi ve sosyal zorluklarla engellenmektedir. Bu durum, göç süreçlerinde insan hakları ihlallerinin devam etmesine yol açmaktadır. İslâm dinine göre, zulüm altında kalan bireylerin göç etme hakkı farzdır. Âyet ve hadislerde, zulümden kaçmak için daha güvenli bir yere göç etmeleri emredilmektedir. Ancak, günümüzde uluslararası ilişkilerin karmaşıklığı, göç etme hakkının uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Savaş mağduru ailelerin göç etme haklarının engellenmesi, ciddi insani krizlere yol açmaktadır. Bu nedenle, güvenli bir yaşam alanına kavuşmaları için göç etme hakkının korunması büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, savaş mağdurlarının korunması ve onlara yeni yaşam fırsatları sunulması hem bireysel hem de toplumsal bir sorumluluktur. Geçmişte Müslüman toplumlarda uygulanan bu anlayış, günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Savaşın yarattığı travmaların aşılması ve barış sürecine geçiş için stratejilerin geliştirilmesi, gelecekte benzer insani trajedilerin önlenmesine katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Açık, F. (2015). İlk İslam toplumunun inşa sürecinde kardeşlik projesi. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 686-704.
- Akman, K. (2018). Göç yönetiminde yerel yönetimler ve STK işbirliği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 452-466.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Journal of International Social Research*, 5(20), 292-303.
- Aktaş, E. (2016). Farklı ortamlarda büyüyen çocukları bekleyen riskler. *Türkiye Klinikleri Pediatric Nursing-Special Topics*, 2(1), 7-13.
- Al-Hamad, A., Yasin, Y. M., Metersky, K., Guruge, S., Gare, C., & Hingorani, M. (2024). Successful refugee cohabitation with host families: A concept analysis and model development. *Journal of Holistic Nursing: official journal of the American Holistic Nurses' Association*, <https://doi.org/10.1177/08980101241273878>
- Altun, F., & Arıkın, S. (2022). Sosyal hizmet uzmanı ve psikologların perspektifinden geçici koruma altındaki Suriyeli çocukların özel ihtiyaçları: İzmir ilinde nitel bir araştırma. Duman., M. F. (Ed.) *Kentsel Prizma ve Toplumsal Spektrum* (s. 81-100). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Arslan, K., Kanat, M. H., Arı, A. G., & Özdemir, M. (2023). Yerli ve göçmen ortaokul öğrencilerinin göç, göçmen, vatan, ülke ve savaş kavramlarına yönelik algıları. *International Journal of Geography and Geography Education*, (50), 164-183.
- Aydemir, N., & Keskin, G. (2017). AB-Türkiye ilişkilerinde göç: İlerleme raporları üzerine içerik incelemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Göç Özel Sayısı), 1457-1472.
- Aydın, G. (2016). Deniz yoluyla gerçekleştirilen düzensiz göç ile mücadelede devletlerin yetki ve uygulamaları. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (4), 120-211.
- Aydın, M. (2015). Özel bir göç biçimi olarak hicret. *Sosyoloji Divanı*, 6, 103-114.
- Aydoğan, S., & Metintaş, S. (2017). Türkiye'ye gelen dış göç ve sağlığa etkileri. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 2(2), 37-45.

- Aykaç, A. (2020). Toplumsal dışlanmanın sosyolojik zeminleri. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 35(1), 85-94.
- Baysa, H. (2016). İslâm hukukundaki himaye geleneği müvâcehesinde mültecilik sistemi. *İlahiyat Akademi Dergisi*, 3(4), 37-47.
- Belâzürî, Y. b. C. (1963). *Ensâbü'l-Eşrâf*, Tahk. Muhammed Hamidullah, Jerusalem.
- Bilgin, R. (2014). Çatışma ve şiddet ortamında büyüyen çocuklar sorunu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 135-152.
- Bozbeyoğlu, E. (2015). Mülteciler ve insan hakları. *Moment Dergi*, 2(1), 60-80.
- Buhârî, M.b. İ. (1981). *Sahîh-i Buhârî*. Çağrı Yayınları.
- Buz, S. (2006). *Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği* [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı]. Ankara.Cankurtaran,
- Ö., & Albayrak, H. (2019). Suriye'den Türkiye'ye kadın olmak. *Merdiven Yayın*.
- Cebeci, M. (2015). Sosyolojik açıdan göç ve göçmenlerin sosyal kültürel entegrasyonları: Kavramsal bir çalışma. In K. Canatan et al. (Eds.), *Disiplinler arası göç ve göç politikaları sempozyumu* (ss. 135-158). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.
- Ciğer, M. İ. (2016). Uluslararası hukuka uygun geçici koruma rejiminin unsurları üzerine. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (3), 62-92.
- Çakır, Ö., & Atalay, G. (2020). Afetlerde özel gereksinimli grup olarak yaşlılar. *Resilience*, 4(1), 169-186.
- Çakmak, S. (2023). Devletler hukuku bağlamında 1951 Cenevre mülteci sözleşmesi ve çekince koyulamayan maddeleri. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 87-104.
- Daamen, R., & Doomernik, J. (2014). Local solutions for federal problems: Immigrant incorporation in Montgomery County, Maryland. *Urban Geography*, 35(4), 550-566.
- Davitti, D., & La Chimia, A. (2017). A lesser evil? The European agenda on migration and the use of aid funding for migration control. *UCD Working Papers in Law, Criminology & Socio-Legal Studies*.
- Demir, S. A. (2018). Sakarya'daki yaşlı Suriyelilerin göç deneyimleri ve sorunları. *Göç Dergisi (GD)*, 5(2), 205-218.

- Demircan, A. (2017). "Hz. Peygamberin Hicreti". *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(1).
- Derin, G. (2020). Travma ve göç: Bir gözden geçirme. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 5(2), 46-55.
- Ebû Dâvûd, S.b. E.b. İ. S., (1982). *es-Sünen*, Çağrı Yayınları.
- Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 9-22.
- Ekşi, A. (2019). İslam Hukuku bakımından gayri müslim ülkelere hicret, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(13), 220-241.
- Erden, G., & Gürdil, G. (2009). Savaş yaşantılarının ardından çocuk ve ergenlerde gözlenen travma tepkileri ve psiko-sosyal yardım önerileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(24), 1-13.
- Erdil, B. (2020). Göç ve mülteci hareketlerinin Türkiye'nin göç politikalarına etkileri. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 71-86.
- Eren, E. Y. (2023). Avrupa insan hakları mahkemesi içtihadında sığınma hakkı: Sığınma arama hakkından sığınma aramaya erişim hakkına. *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 754-828.
- Eroğlu, M. (2020). Etnik kimlik, savaş ve göç olgularının çocuklar ve ergenler üzerindeki psikolojik etkileri. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 4(1), 94-105.
- Erol, A. (2018). *Social Protection in Islamic Law*, Peter Lang GmbH.
- Ertan, K. A., & Ertan, B. (2017). Türkiye'nin göç politikası. *Contemporary Research in Economics and Social Sciences*, 1(2), 7-39.
- Gazâlî, E. H. M.b. M. (1993). *el-Müstesfâ min İlmi'l-Usûl*, Beyrut: (m.y.).
- Gök, G. O. (2016). Kimin güvenliği? Uluslararası göç-güvelik ilişkisi ve uluslararası örgütlerin rolü. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 65-82.
- Güloğlu, F., & Yaşar M. R. (2023). Suriyeli mülteci ailesi. Türkiye-Suriye ortak kültür, ortak tarih ve göç. *Gaziantep Üniversitesi Yayınları* (12), 556-581.
- Güner, N. Ö. (2016). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Mültecilerin Haklarının korunmasındaki rolü. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (4), 212-241.

- Hacer, T. O. R., & Çebi, E. (2022). Savaş mağduru çocukların yeniden toplumsallaşmalarının önündeki engeller. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(6), 800-812.
- Hallâf, A. (1968). *İlmü Uşûli'l-Fıkh*. Eda Neşriyat.
- Hamidullah, M. (1991). *İslam Peygamberi*. İstanbul.
- Harunoğulları, M. (2021). ABD ve Rusya'nın Suriye iç savaşına müdahalelerinin jeopolitik yaklaşımları. *Ortadoğu ve Göç*, 11(1), 43-84.
- Hovil, L., & Maple, N. (2022). Local integration: A durable solution in need of restoration?. *Refugee Survey Quarterly*, 41(2), 238-266.
- Hugman, R., Bartolomei, L. & Pittaway, E. (2004). It is part of your life until you die: Older refugees in Australia. *Australasian Journal on Ageing*. 23(3), 147-149.
- IOM. (2009). Göç Terimleri Sözlüğü. *Cenevre: IOM*.
- İbn Âşûr, M. T. (2006). *İslâm Hukuk Felsefesi (Mağâsîdü's-Şerî'ati'l-İslâmiyye)*, çev. Vecdi Akyüz ve Mehmet Erdoğan. Rağbet Yayınları.
- İbn Haldun. (2020). *Mukaddime*. (Yay. Haz ve Çev. Arslan Tekin). İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- İbn Hişâm, E.M.C. A. (1411). *es-Siretü'n-Nebeviyye*. (thk. Taha Abdurraûf Sa'd), Dâru'l-Ciyl, Beyrut.
- İbn İshâk, (1981). *Siretü İbn İshâk*, (thk. Muhammed Hamidullah), Konya.
- İçduygu, A., & Aksel, D. B. (2012). Türkiye'de Düzensiz Göç. *Uluslararası Göç Örgütü*.
- İnce, C. (2019). Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme. *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), 2579-2615.
- Adalet Bakanlığı Hâkimler ve Savcılar Kurulu. (n.d.). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*. <https://www.hsk.gov.tr/eklentiler/dosyalar/9a3bfe74cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>
- el-İsfehânî, Râğîb. (1997). *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'ân*, (m.y.), Şam.
- Kahraman, S., & Tanyıcı, Ş. (2018). Türkiye'de Suriyeli sığınmacılar örneğinde çok düzeyli göç yönetişimi. *TESAM Akademi Dergisi*, 5(1), 235-280.
- Kara, P., & Korkut, R. (2010). Migration in Turkey, asylum and refugees. *Türk İdare Dergisi*, 1 (467), 153-162.

- Karaman, H. (2006). *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karamızrak, B., & Karaca, C. (2018). Savaşların ekonomi üzerindeki etkileri. *I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Kongresi*. 161-170.
- Karanfiloğlu, M. (2019). Savaş, kadın, çocuk ve göç üzerine: Suriye örneği. *Muhakeme Dergisi*, 2(1), 99-124.
- Kirişçi, Kemal (2003). The question of asylum and illegal migration in European Union Turkish relations. *Turkish Studies*, 4(1), 79-106.
- Kocadaş, B. (2021). Suriyeli sığınmacıların Türk toplum yapısına uyum sürecinde yaşadıkları sorunlar üzerine bir değerlendirme. *Sosyolojik Düşün*, 6(1), 19-42.
- Koçancı, M., & Namal, M. K. (2017). Kitlesele göç hareketleri ve Türkiye. *Journal of Awareness*, 2 (Special 3), 229-248.
- Köroğlu, M. A., & Dural, F. N. (2020). Türkiye'ye göç etmiş suriyeli kadınların toplumsal cinsiyete ilişkin deneyimleri ve sosyal hizmet. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 1-34.
- Kur'an-ı Kerim. (2024). Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyamet.gov.tr/>
- Kuran, C. H. A., Morsut, C., Kruke, B. I., Krüger, M., Segnestam, L., Orru, K., ... & Torpan, S. (2020). Vulnerability and vulnerable groups from an intersectionality perspective. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 50, 101826.
- Lotfi, S., & Porsuk, S. (2021). Türkiye'ye göç etmiş İranlı kadınların sosyo-ekonomik durumlarının değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(78), 1047-1059.
- Merrouni, S. A., & Machak, S. (2019). Migrant women in Morocco: A gender-based integration strategy?. *La Revue Marocaine de Droit D'asile et Migration*, 4, 74-91.
- Nemoto, K. (2005). The Rohingya Issue: A Thorny Obstacle between Burma (Myanmar) and Bangladesh, Der. K. Inoue, E. Arai ve M. Murayama, Elusive Borders: Changing Subregional Relations in Eastern South Asia, Chiba/Japan, Institute of Developing Economies. *Chiba, Institute of Developing Economies Publications*, 137-155.
- Nesâî, A.b. Ş. (1991). *Sünenü'l-kübrâ*, (thk. Dr. Abdülgafür Süleyman el-Bendârî-Seyyid Kesrevî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- el-Mübârekfûrî, (1963). *Tuhfetü'l-Ahvezî*, Kahire.

- Mülteci Derneği. (n.d.). *Mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi*.
<https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>
- Onur, M. (2020). İslam Hukukuna Göre Hicret/Göç. M. A. Kirman., İ. Dölek (ed.), *Göç ve Din*. Astana.
- Önkal, A. (1998). Hicret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (17, 458-462). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özel, A. (1998). Hicret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (17, 462-466). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özgüler, V. C. (2018). Göç ve uyum politikaları. *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 1(1), 1-10.
- Öztürk, E. (2023). Göç psikolojisi ve göç travması: Sınırlar aşırı bir yaşam deneyimi olarak gelişimsel göçün dissoanalizi. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 8(2), 233-253.
- Sarıçam, İ. (2003). *Hz. Muhammed ve evrensel mesajı*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Selvi, H. (2018) Kafkasya’da mülteci sorunu: Karabağlılar. *Göç, Mültecilik ve İnsanlık: Kartepe Zirvesi*. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.
- Sirkeci, İ., Utku, D., & Yüceşahin, M. M. (2019). Göç çatışma modelinin katılım, kalkınma ve kitle açıkları üzerinden bir değerlendirmesi. *Journal of Economy Culture and Society*, (59), 157-184.
- Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi. (1976). <https://www.ihd.org.tr/sasve-medenhaklar-uluslararasi-slees/>
- Taşkın, D. (2019). Türkiye göç stratejisinin olası göç karşısında ulusal güvenlik yeterliliğinin analizi. *Electronic Turkish Studies*, 14(5), 223-293.
- Tekir, S. (2016). Birinci Dünya Savaşı’nda Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Rus işgal bölgelerinden yapılan göçler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16(32), 43-65.
- Teyyare, E., & Sayaner, K. (2017). Suriye iç savaşı sonrası ortaya çıkan göç hareketinin kamusal mallar teorisi çerçevesinde değerlendirilmesi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 429-454.

- Trachtman, J. P. (2008, June 30). *The role of international law in economic migration* [Conference presentation]. Society of International Economic Law (SIEL) Inaugural Conference. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1153499>
- Türker, R. N., & Tokur, B. (2019). Savaş mağduru sığınmacı çocuklarda hayat ve Tanrı algısı: 7-12 yaş arası Suriyeli çocuklar. *Eskiyeni*, (39), 367-389.
- Türkleş, S., Yılmaz, M., Özcan, A., Öncü, E., & Karataş, B. (2013). Kadınlarda ruh sağlığını ve aile işlevlerini etkileyen etmenler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 16(3), 154-162.
- Ünsal, H. (2022). Göç ve aile: Göçün aile üzerindeki etkileri. *Uluslararası Psiko-Sosya Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 84-93.
- Yavuz, Ö. (2015). Türkiye'deki Suriyeli mültecilere yapılan sağlık yardımlarının yasal ve etik temelleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(30), 265-280.
- Zeydân, A. (2009). *el-Vecîz fî Uşûli'l-Fıkh*, Müessetü'r-Risale Naşirun.

Etik Kurul İzni	<i>Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale Aile Araştırmaları alanına aittir.</i>
Çatışma Beyanı	<i>Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.</i>
Destek ve Teşekkür	<i>Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.</i>
